

*І. В. Шкурат,
к. держ. упр., доцент кафедри політології,
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди,
докторант, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-8810-2890*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.96

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ "ДЕМОКРАТІЯ" В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

*I. Shkurat,
PhD in Public Administration, Associate Professor of Department of Political Science
of Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named by Gregory Skovoroda,
Doctoral Student of the Ukrainian state employment service, Kyiv*

GENESIS OF THE CONCEPT OF "DEMOCRACY" IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION
PROCESSES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

У статті висвітлено питання щодо еволюції поняття "демократія", проаналізовано та узагальнено основні форми та види демократії. Тим самим, автором реалізовано мету дослідження, що полягає в дослідженні розвитку демократії та її ролі в Україні в епоху глобалізації.

Досліджено, що історична природа демократії полягає у тому, що вона є міжформаційним феноменом, який був супутнім становленню, передусім західної цивілізації на всіх етапах її розвитку. Демократія виникає практично на кожній формаційній стадії — у своїй специфічній формі. Встановлено, що у середньому демократії і недемократії забезпечують приблизно однакові темпи зростання загального доходу. Проте відмінність у темпах зростання значно більш поширена серед авторитарних режимів, ніж серед демократій. Обґрунтовано, що для економічного зростання характеристики політичної системи є менш важливими ніж інвестиційна стабільність. Одна з головних причина того, що справедливість має значення для розвитку, полягає у тому, що взаємозалежність і стійкість цих форм нерівності означають, що деякі групи населення мають менше економічних, соціальних і політичних можливостей, ніж їх співгромадяни.

The article discusses the evolution of the concept of "democracy", analyzes and summarizes the main forms and types of democracy. Thus, the author realizes the purpose of the research, which is to study the study of the development of democracy and its role in Ukraine in the age of globalization.

The study used general scientific and special methods: scientific generalization and systematization — to determine the characteristics of the concept of "democracy"; benchmarking — to compare some aspects of democracy development abroad and in Ukraine; systematic analysis — to identify major socio-philosophical problems of democracy; logical synthesis — to explain the results of the study.

The researched that the historical nature of democracy lies in the fact that it is an inter-informational phenomenon that was associated with the formation, first, of Western civilization at all stages of its development. Democracy arises at virtually every formative stage — in its specific form. It detected by the initial phase of each formation. The new phase marked by the emergence of new forms of democracy, as well as the expansion of the democratic process.

The founded that average democracies and democracies provide roughly equal rates of growth in total income. However, differences in growth rates are far more widespread among authoritarian regimes than among democracies. Dictatorships do economic wonders, but they also lead to economic disasters. Democracies, on average, give a stable average rate. The success of countries' political and economic development depends largely on what they invest etc. There is no single recipe for success; each country has its own recipe.

The substantiated that for economic growth, the characteristics of the political system are less important than investment stability. One of the main reasons that justice matters for development is that the interdependence and resilience of these inequalities mean that some populations have fewer economic, social and political opportunities than their fellow citizens do.

*Ключові слова: демократія, суспільство, глобалізація, уряд, влада, управління.
Key words: democracy, society, globalization, government, power, management.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід від однієї до іншої формації сприймається нами як якісний стрибок, передусім в економічній і технологічній сферах. Але основні проблеми демократії і навіть її моделі — представницька, плебісцитна, партicipальна — були сформульовані вже в античності. Навіть така актуальна проблема, як різниця між демократією — нічим не обмеженою гегемонією більшості (якобінська модель) і демократією — владою більшості в межах закону, була відома уже Аристотелю. Середньовічна муніципальна демократія також була близька до ідеалу самодіяльного громадянського суспільства, де громадяни самі намічають проекти і самі їх здійснюють. У зв'язку з цим справжня дилема, яка співвідноситься з протиставленням демократії і авторитаризму (деспотизму) розділяє не стільки традиційне середньовіччя і Новий час, скільки пролягає в середині Нового часу. Саме в Новий час відбулися процеси, які підкорили громадянське суспільство державі і різко скоротили, а в деяких країнах і зовсім знищили політичні муніципальні свободи — втілення самодіяльної демократії.

Історична природа демократії полягає у тому, що вона є міжформаційним феноменом, який був супутнім становленню, передусім західної цивілізації на всіх етапах її розвитку. Демократія виникає практично на кожній формаційній стадії — у своїй специфічній формі. Вона, як правило, виявляється початковою фазою кожної формації. Нова фаза знаменується появою нових форм демократії, а також розширенням масштабів демокра-

тичного процесу. Замість лінійної перспективи, що очікують прибічники дихотомії "традиційне суспільство — сучасне", ми спостерігаємо циклічно перервний характер демократичного процесу. Історичний досвід підказує, що демократія можлива у будь-якому суспільстві, тільки потрібен час і просвіта громадян, і насамперед правлячої еліти. Якщо вона зорієнтована на демократичні цінності, то і в суспільстві будуть впроваджуватися відповідні цінності та норми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам дослідження демократії науковці завжди приділяли значну увагу. Свій внесок у розвиток цієї теми зробили найвидатніші науковці людства, а саме: Перикл (Давня Греція), Б. Спіноза (Нідерланди, XVII ст.), Ж.-Ж. Руссо (Франція, XVIII ст.), Т. Джеферсон (США, XVIII ст.), І. Франко (Україна, кінець XIX—XX ст.), В. Гавел (Чехія, XX ст.), С. Сахаров (Росія, XX ст.) та ін. Із сучасних науковців можна виокремити таких вчених як Р. Войтович, П. Ворону, Є. Бистрицького [1], І. Воронову [2], К. Гаджієва [3], М. Гримську [4], В. Лугового [5], В. Князева [5], А. Пехника [6], В. Рукавішніков [7], О. Скакуна [8], В. Федоренка [9], Ф. Фукуяму [10] та ін., які вивчали питання демократії, права та моральності, питання внутрішньої політики в країнах Європи, демократії на місцевому рівні, демократизацію та феномен "електоральної революції" в Україні.

За наявності значної кількості наукових робіт із питань розвитку демократії багато аспектів даної науко-

вої проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження розвитку демократії в контексті глобалізаційних процесів.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження еволюції поняття "демократії" та її роль в Україні в епоху глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні на Заході переважає оцінка демократії як феномену Нового часу, що ознаменувався переходом від традиційного суспільства до сучасного. Сучасність вважається еталоном, який увінчує людську історію, а окремі держави вважають своєю місією творити історію всього світу [10].

На основі того факту, що у висококонкурентоздатних суспільствах більше свободи, прозорості в ухваленні суспільно-значущих рішень і можливості для виразу думок бізнесменів, ніж у суспільствах менш конкурентоздатних, науковці роблять логічний висновок, що вільні, дійсно демократичні, суспільства сьогодні є самими конкурентоздатними [7].

У політичній літературі, в публіцистиці, засобах масової інформації мало таких термінів, які використовувалися б так часто, як "демократія". Важко назвати таку проблему, яка б привертала таку пильну увагу дослідників, як проблема демократії. Ця проблема неосянжа за своїми масштабами, і природно її подача у навчальних курсах пов'язана з майже непереборними труднощами.

Демократія має тривалу історію, і її можна розглядати як результат розвитку західної цивілізації, особливо грецької і римської спадщини, з одного боку, і іудейсько-християнської традиції — з іншою. Термін "демократія" походить від грецького слова *demokratia*, що складається у свою чергу з двох слів: *demos* — народ і *kratos* — влада, правління.

Звертає на себе увагу багатозначність і невизначеність самого поняття "демократія". І водночас термін "демократія" належить до числа найчисленніших і неясних понять сучасної політичної теорії.

Нині термін "демократія" використовується в декількох значеннях:

1. Форма правління, за якої політичні рішення приймають безпосередньо всі без виключення громадяни, діючи відповідно до правил правління більшості, називається прямою демократією або демократією участі.
2. Форма правління, за якої громадяни здійснюють своє право ухвалення рішення не особисто, а через своїх представників, вибраних ними і відповідальних перед ними, називається представницькою або плюралістичною демократією.
3. Форма правління, при якому влада більшості реалізується в рамках конституційних обмежень, що мають на своїй меті гарантувати меншості умови для здійснення певних індивідуальних або колективних прав, таких, наприклад, як свобода слова, віросповідання і т.д., називається ліберальною або конституційною демократією.
4. Форма правління, при якому будь-яка політична або соціальна система незалежно від того, чи є вона

дійсно демократичною чи ні, ставить собі за мету звести до мінімуму соціальні і економічні відмінності, особливо спричинені нерівним розподілом приватної власності, називається соціальною демократією, крайнім вираженням якої є соціалістична демократія [3, с. 126—127].

З точки зору права термін "демократія" трактується як "політична організація влади народу, за якої забезпечується: рівна участь усіх і кожного в управлінні державними і суспільними справами; виборність основних органів держави і законність у функціонуванні всіх суб'єктів політичної системи суспільства; забезпечення прав і свобод людини і меншості відповідно до міжнародних стандартів" [8, с. 148].

У словнику-довіднику з методології державного управління термін "демократизація" подається як явище і процес, що характеризується розширенням прав і свобод громадян та їх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним та політичним плюралізмом [5, с. 29].

Для поглибленого розуміння демократії необхідно сформувати її основні соціально-філософські проблеми. Перша з них стосується історичної природи демократії: є вона формаційним феноменом, який виник разом з капіталізмом, чи міжформаційним, який був супутнім становленню цивілізації на всіх етапах її розвитку. Друга: є вона особливістю (формаційною чи міжформаційною), що іманентно властива одній тільки західній цивілізації, чи являє собою універсальний феномен і загальнолюдську цінність. Третя: яке походження багатьох загальнолюдських цінностей, які попередньо утвердилися на Заході. Є вони визначально такими (загальнолюдськими) чи утверджуються у цій якості під впливом західної цивілізації, експансія якої не обмежується економічною і науково-технічною сферою, але і захоплює світ цінностей. І четверта: наскільки збігається загальний процес соціальної модернізації (і демократії як її вищого прояву) з вестернізацією — уподібнення незахідних суспільств європейському "еталону".

Всі ці проблеми в загальному вигляді виступають як питання про співвідношення загальнолюдських універсалій і історичної специфіки: формаційної, цивілізаційної, регіональної (країнознавчої). Оцінити статус демократії у контексті цього співвідношення — значить отримати ключ до вирішення багатьох проблем сучасного політичного розвитку [5, с. 124].

Для людства характерний хроноцентризм — абсолютизація теперішнього в якості крапки в яку стягується вся світова історія. Це впливає з психології людини — переживати свій час і свій досвід в якості єдино значимого і унікального. Але задача політико-філософського аналізу полягає у тому, щоб піддати поверхові "очевидності" критичному дискурсу.

Тобто відбувається певна циклічність: в античності демократія передувала монархії (Греція) чи імперії (Рим). У європейському середньовіччі демократичні міста-держави також нерідко передують феодальному абсолютизму, який знищив і принцип виборності, і принцип місцевого самоврядування. В Новий час ми знову спостерігаємо нелінійний характер демократичного процесу. Цінності лібералізму, плюралізму і самодіяльності в

парламентських республіках Заходу знову передують авторитарно-патерналістським і центристським тенденціям масового суспільства. Уже Токвіль відмічав протиріччя між "демократією рівності" і "демократією свободи". І тут знову ми спостерігаємо нелінійний процес: розквіт ліберальної "демократії свободи" приходить на XIX ст.; XX ст. знаменується тяжкими поразками і відступами ліберальної демократії, тому, що маси, які ступили на політичну арену більше цікавляться рівністю ніж свободою.

Якщо людям, з їх спонтанними можливостями, надати свободу ініціативи, вони безперечно приведуть до нерівних результатів, до нерівності престижу і благополуччя. Щоб забезпечити фактичну рівність, довелося би обмежити свободу, замінити ініціативу соціально-економічної діяльності регламентацією все проникаючої державної опіки.

Але оскільки рівність неможливо гарантувати раз і назавжди цією системою законів (фактична нерівність людей завжди знайде спосіб реалізувати себе в якій-небудь новій, не передбаченій регламентом формі), то діяльність, яка впроваджує фактичну рівність, повинна була б користатися беззаконням, свавіллям, постійними перетурбаціями, щоб періодично вштовхувати природну нерівність людей у прокрустове ложе рівності.

Для розуміння безпосередньої демократії актуальною є проблема взаємин більшості та меншості місцевого співтовариства. У радянській юридичній літературі характер таких відносин визначається однозначно як підпорядкування меншості більшості. Водночас не згадується другий аспект цих взаємин, а саме — гарантування та захист прав і інтересів меншості [6]. Демократія в її вихідному значенні як влада народу збігається з однією з головних характеристик сучасної комунікації — розширенням простору відкритості інформації та доступу до інформації [1]. Підтримуючи теорію та практику демократичного врядування, країні праві політичні партії наголошують, що представницьке правління, характерне для більшості розвинених країн, не дозволяє повною мірою захищати інтереси народу [4].

Між свободою і рівністю немає нерозв'язного протиріччя. Принцип рівності, рівних можливостей відноситься до самої суті сучасного суспільства, його гарантії коріняться в самій економічній еволюції: економічний прогрес ламає всі застарілі соціальні структури, ввергає людей у перманентну турботу нових способів праці, побуту і тим самим заважає створенню застиглих кастових груп. Іншими словами, принцип рівності — це принцип соціальної мобільності, а він пов'язаний з суттю "сучасного" (тобто капіталістичного) способу виробництва, як способу революційного, що передбачає постійну експансію нового. А ось свобода є більш крихкою цінністю, вона не має будь-яких природних гарантій, ніякий економічний детермінізм не передбачає її безпосередньо. Тому сучасне суспільство загалом — це демократичне, тобто масове суспільство. Воно передбачає дві різновидності: режим свободи і режим тиранії.

Маси, на думку науковця, не бачать у свободі найвищої цінності. Свобода у якості насущної потреби з'являється на тому рівні життя і культури, до якого маси XIX — першої половини XX ст. ще не доросли. Ось чому

у всіх випадках, коли свобода вступає в протиріччя з принципом будь-то матеріальної рівності чи з принципом економічної ефективності (тобто знову-таки з устремлінням мас до матеріального благополуччя), маси охоче жертвують нею [5, с. 128—131].

На думку розробників концепції інформаційного суспільства головне протиріччя цього суспільства уже не протиріччя між капіталом і демократією, а протиріччя між демократією і бюрократією. Підприємництво тому оцінюється як союзник демократії, як специфічна різновидність ініціативної творчої самодіяльності у найважливішій сфері життя — економічній [9].

Демократія можлива у будь-якому суспільстві, тільки потрібен час і просвіта громадян, насамперед правлячої еліти. Якщо вона зорієнтована на демократичні цінності, то і в суспільстві будуть впроваджуватися відповідні цінності та норми. Стійкість демократичної форми державного устрою залежить від багатьох факторів, але один із головних — це рівень життя населення. У процесі розвитку демократичних засад життя суспільства право у все більшій мірі знаходиться під своєрідним контролем моральних цінностей, які виступають у ролі суворих критеріїв [2].

У країнах з низьким рівнем доходу (з ВВП на душу населення менше тисячі доларів по ПКС 1980 року) гине кожна восьма демократія. В бідних країнах демократії досить нестійкі. Але вже коли рівень душевого ВВП перевищує за три тисячі доларів по ПКС 1980 року, шанси на виживання демократичної системи різко зростають. Вірогідність того, що країна, де рівень доходу на душу населення складає чотири тисячі дев'ятсот доларів по ПКС, відмовиться від демократії на користь диктаторського режиму, близька до нуля. У демократичній країні, де на людину ВВП складає шість тисяч доларів по ПКС — вірогідність нульова.

Багатство природними ресурсами, зокрема енергетичними, нерідко негативно впливає на економічне зростання і приводить до формування автократії. Причина проста — в багатих сировиною країнах можна правити без співпраці з населенням.

У середньому демократії і недемократії забезпечують приблизно однакові темпи зростання загального доходу. Проте відмінність у темпах зростання значно більш поширена серед авторитарних режимів, ніж серед демократій. Диктатури роблять економічні чудеса, але вони ж приводять і до економічних катастроф. Демократії ж у середньому дають стабільні середні темпи. Успіх політичного і економічного розвитку країн багато у чому залежить від того, у що вони інвестують. Єдиного рецепту успіху не існує, для кожної країни він свій.

ВИСНОВКИ

Для економічного зростання характеристики політичної системи є менш важливими ніж інвестиційна стабільність. Одна з головних причин того, що справедливості має значення для розвитку, полягає у тому, що взаємозалежність і стійкість цих форм нерівності означають, що деякі групи населення мають менше економічних, соціальних і політичних можливостей, ніж їх співгромадяни. Більшість населення вважає, що такі явні відмінності підривають відчуття справедливості, особ-

ливо коли від людей, яких воно торкається, мало що залежить. Залежність між розвитком і нерівністю можливостей і несправедливістю проявляється у двох основних напрямках: нерівністю можливостей в умовах недосконалих ринків і впливу нерівності на якість інститутів, які створює суспільство. В умовах недосконалих ринків нерівність влади і багатства проявляється у нерівності можливостей, що веде до непродуктивного використання потенціалу і неефективного розподілу ресурсів.

Література:

1. Бистрицький Є. Демократія і публічний дискурс. Філософська думка. 2019, № 6. С. 46—63.
2. Воронова І.В. Демократія, право, моральність: співвідношення у сучасних умовах. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2017. Вип. 23. С. 27—30.
3. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку: Учеб. для ВУЗов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: "Логос", 1997. 544 с.
4. Гримська М.І. Демократія та питання внутрішньої політики у програмах крайніх правих політичних партій в країнах Європи. Держава і право. Серія: Політичні науки. 2015. Вип. 70. С. 194—205.
5. Методологія державного управління: Слов.-довід. За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 196 с.
6. Пехник А.В. Дзюбенко Ю.М. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 61. С. 275—285.
7. Рукавишников В.О. Конкурентоспособность и демократия. Социологические исследования. 2005. № 2. С. 3—15.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2006. 656 с.
9. Федоренко В.Л. Демократія, демократизація та феномен "електоральної революції" 2019 року в Україні. Право України. 2019. № 11. С. 200—224.
10. Фукуяма Ф. (2004). Строительство государств: пособие для начинающих. Россия в глобальной политике. №3. URL: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/8/2681.html> (дата звернення 20.02.2020).

References:

1. Bystrytskyi, Ye. (2019), "Democracy and Public Discourse", *Filosofska dumka*, vol. 6, pp. 46—63.
2. Voronova, I. V. (2017), "Democracy, Law, Morality: Correlation in Modern Conditions", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pravo*, vol. 23, pp. 27—30.
3. Hadzhyev, K. S. (1997), *Vvedeniye v polytycheskuiu nauku* [Introduction to Political Science], Lohos, Moscow, Russia.
4. Hrymska, M. I. (2015), "Democracy and domestic policy issues in the programs of extreme right-wing political parties in European countries", *Derzhava i pravo. Seriya: Politychni nauky*, vol. 70, pp. 194—205.
5. Luhovoho, V. I. and Kniazieva, V. M. (2004), *Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia* [Methodology of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

6. Pekhnyk, A. V. and Dziubenko, Yu. M. (2018), "Direct democracy as a form of realization of democracy in Ukraine (local level)", *Aktualni problemy polityky*, vol. 61, pp. 275—285.

7. Rukavysnykov, V. O. (2005), "Competitiveness and democracy", *Sotsyolohycheskye yssledovaniya*, vol. 2, pp. 3—15.

8. Skakun, O. F. (2006), *Teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk* [Theory of State and Law], Konsum, Kharkiv, Ukraine.

9. Fedorenko, V. L. (2019), "Democracy, democratization and the phenomenon of "electoral revolution" in 2019 in Ukraine", *Pravo Ukrainy*, vol. 11, pp. 200—224.

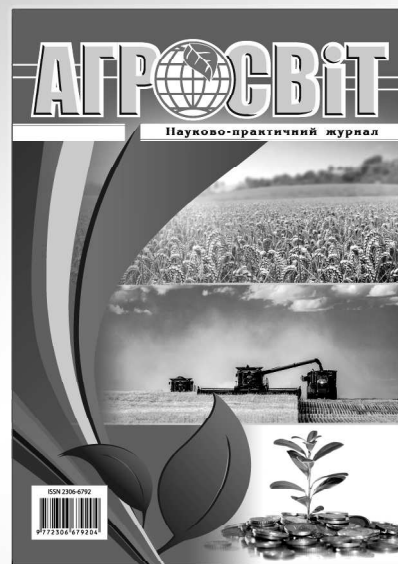
10. Fukuiama, F. (2004), "Building States: A Beginner's Guide", *Rossyia v hlobalnoi polytyke*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/8/2681.html> (Accessed 20 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292